

Літаратура

1. Тупиков, Н.М. Словарь древнерусских личных собственных имен / Н.М. Тупиков. – Москва, 2005. – 1032 с.
2. Белокуров, С.А. Несколько новых родословных данных (женские имена за 7142-7155 г.) / С.А. Белокуров. – Москва: Синодальная типография, 1909 г. – 16 с.
3. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – Ф. 2635. – Воп. 1. Спр. 642. Інвентарь имени помещика Станислава Цехановецкого.
4. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – Ф. 2531. – Воп. 3. Спр. 10. Полоцкая духовная консистория. Метрические выписи за 1876 – 1916 гг.
5. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – Ф. 2531. – Воп. 2. Метрическая книга регистрации рождений, браков и смерти. Верховская, Вяшицкая, Добригорская, Казановская, Контевичская, Мартиновская, Низголовская, Стрижевская, Свечанская, Ульская, Хотинская и Жайская церкви Полоцкой Духовной консистории.
6. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – Ф. 2531. – Воп. 2. Спр. 145. Метрические книги церковей Лепельского уезда о родившихся, бракосочетавшихся и умерших за 1878 г.

Г.К. Семянькова (Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава)

АДАНТРАПАНІМНЫЯ МЯНУШКІ: СТРУКТУРНЫ І СЕМАНТЫЧНЫ АСПЕКТЫ

Уводзіны. У сучаснай беларускай мове тэрмін *мянушка* мае значэнне ‘неафіцыйнае найменне чалавека, дадзенае па яго знешніх ці ўнутраных асаблівасцях, паводзінах, характары заняткаў, пасадзе, прозвішчы і інш.’. У старажытнасці мянушкі выкарыстоўваліся як намінаўна-ідэнтыфікацыйныя і прафілактычна-пажадальныя адзінкі, сёння ж яны служаць найперш для эмацыянальна-экспрэсіўнай характарыстыкі асобы.

Мэта артыкула – паказаць структурныя і семантычныя асаблівасці сучасных неафіцыйных найменняў, што паходзяць ад антрапонімаў (прозвішчаў, уласных асабовых імён, мянушак).

Матэрыялы і метады. Матэрыялам для даследавання паслужылі найменні, сабраныя у вёсках Віцебскай вобласці і ва ўстанове адукацыі “Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава”. Агульная колькасць даследаваных адзінак – каля трохсот. Выкарыстаны наступныя метады даследавання: апісальны, параўнальна-гістарычны метады, элементы статыстычнага аналізу, інвентарызацыя антрапанімнага матэрыялу.

Вынікі і абмеркаванне. Лічыцца, што сёння мянушкі бытуюць у асноўным у народна-дыялектнай мове, пераважна ў вясковым асяроддзі, аднак наш матэрыял сведчыць, што сфера іх выкарыстання больш шырокая: неафіцыйныя найменні папулярныя і ў студэнцкім асяроддзі.

Надзвычай распаўсюджаны адпрозвішчныя мянушкі. Значная частка такіх адзінак звязана з найменнямі персанажаў літаратурных твораў, кіно, тэлебачання. Падабенства ў гучанні прозвішча носьбіта мянушкі і наймення вядомага літаратурнага, мультыплікацыйнага ці кінагероя, культурнага ці палітычнага дзеяча – адна з прычын з’яўлення мянушкі: *Ленін* – ад прозвішча Ільіноў, *Ціхановіч* – ад Ціхачова, *Пушкін* – ад Тушкін, *Жырыноўскі* – ад прозвішча Жарнасек, *Дзед Мазай* – ад Мазеяў.

Прычынай узнікнення мянушкі можа быць незразумеласць семантыкі прозвішча, цяжкасць яго вымаўлення: *Шышыла* – ад прозвішча Сянчыла, *Мурзілка* – ад Мазура, *Слесар* – ад Снісар.

Частка адпрозвішчных мянушак утворана шляхам усячэння фіналі прозвішча (мянушка *Патап* – ад прозвішча Патапенка, *Курс* – ад Курсік, *Гаўр* – ад Гаўрыленка).

Працэс утварэння мянушкі можа не абмяжоўвацца толькі ўсячэннем фіналі прозвішча, калі да ўсечанай часткі далучаецца канчатак: мянушка *Акул-а* – ад прозвішча Акуліч, мянушка *Пас-я* – ад прозвішча Пасюціна.

Нярэдка да ўсечанай часткі прозвішча далучаюцца разнастайныя суфіксы: *-ік/-ык-, -чык-* (*Русік* – ад Русакевіч, *Усік* – ад Усава, *Акцызік* – ад Акцызная, *Шпунцік* – ад Шпунтова), *-ул/-юл-* (*Грыцуля* – ад Грыцкевіч, *Пяткуля* – ад Пяткевіч, *Рагуля* – ад Рагоўская, *Астасюля* – ад Астасенка), *-ун-* (*Грыцун* – ад Грыцкевіч), *-уш-* (*Гаўруша* – ад Гаўрыленка), *-ыч-* (*Герыч* – ад Герасіме́нак), *-онак-* (*Гарбачонак* – ад Гарбачова), *-ш-* (*Драняша* – ад Драняева), *-к-* (*Пасютка* – ад Пасюціна) і інш.

Пры ўтварэнні мянушак можа ўсякацца не толькі фінальная частка, але і пачатак прозвішча (*Чук* – ад Раманчук, *Ніна* – ад Мамоніна), пачатак і фінальная частка (*Муха* – ад Самухіна, *Фіма* – ад Яфіменка, *Сечка* – ад Жарнасекаў).

Сустракаюцца выпадкі, калі адпрозвішчная мянушка супадае па гучанні з бытавой формай імені: *Пеця* – ад Пяткевіч.

Мянушка можа быць вынікам асацыяцыі, якія ўзнікаюць ад прозвішча: *Карняп-лодзік* – ад Бурак, *Клюква*, *Клюкаўка* – ад Клюева, *Русалка* – ад Русакевіч, *Рэдзька* – ад Радзько.

У адзінкавых неафіцыйных найменнях назіраецца “нарошчванне” прозвішчаўтваральных фармантаў (*Апетава* – ад Апет), суфіксаў, што выкарыстоўваюцца ў імёнах па бацьку (*Макаронаўна* – ад Маркава), фармантаў, уласцівых неславянскім прозвішчам (*Клюквіус* – ад Клюева, *Лакісон* – ад Лакісава), суфікса *-к-* (*Калінка* – ад Каліна, *Мальшыка* – ад Мальш, *Сінічка* – ад Сініца), памяншальна-ласкальнага суфікса (*Астасёначка* – ад Астасенка, *Ермачоначка* – ад Ермачэнка).

Цікавымі з’яўляюцца выпадкі, калі мянушка ўяўляе сабой прозвішча, да якога далучаны словы *бацька*, *пан*: *Бацька Шыман* – ад прозвішча Шыман, *Пан Кабяк* – ад Кабяк (носьбітамі абедзвюх мянушак з’яўляюцца дзяўчаты).

Скарочаныя і бытавыя формы ўласных асабовых імён носьбітаў могуць служыць базай для мянушак: *Кадзіла* – ад Аркадзь, *Дзюшка* – ад Надзюшка, *Валан* – ад Валянцін, *Гор* – ад Рыгор.

У асяродзі моладзі частыя адыменныя мянушкі, што ўяўляюць сабой 1) іншамоўныя “адпаведнікі” афіцыйнага асабовага імені носьбіта: *Жулі* – ад Юлія, *Ляно́р* – ад Лена, *Ляон* – ад Леанід, *Джон* – ад Жэня, *Вано* – ад Ваня, *Вальдэмар* – ад Валерый, *Жанэ́т* – ад Жанна, *Боб* – ад Вова, *Рамэ́а* – ад Раман; 2) апелятыўныя “адпаведнікі”, якія супадаюць з імем наборам гукаў: *Кастыль*, *Касцет* – ад Канстанцін, *Воўк* – Вова, *Кактус* – Каця, *Алень* – Алена, *Радуга* – Радміла, *Люцік* – Людміла, *Улітка* – Ульяна. Такія мянушкі могуць рыфмавацца з імёнамі, ад якіх паходзяць: *Сэр Гей* – Сяргей, *Юшка* – Ільюшка, *Ірыска* – Ірышка, *Карась* – Юрась, *Анаша* – Наташа, *Тыгр* – Ігар.

Іншы раз адыменная мянушка звязана з найменнем вядомага літаратурнага персанажа, спевака, акцёра, палітыка: *Анегіна* – носьбіт імені Яўгенія, *Шагал* – носьбіт імені Марк, *Каліноўскі* – носьбіт імені Канстанцін, *Паравоз* – ад Міколка (параўн. назву твора М. Лынькова “Міколка-паравоз”), *Вандам* – ад Вадзім, *Гарбачоў* – ад Міхаіл Сяргеевіч (прычына ўзнікнення мянушкі – супадзенне імені і імені па бацьку носьбіта і палітычнага дзеяча М.С. Гарбачова), *Лукашэнка* – мужчыну завуць Аляксандр Рыгоровіч, *Паплаўская* – жанчына па імені Ядвіга, *Церашкова* – па імені Валянціна.

Частка неафіцыйных онімаў сведчыць пра негатыўныя адносіны да іх носьбіта, ужываецца, каб абразіць чалавека ці пасмяяцца з яго. Такія антрапонімы могуць рыфмавацца з імёнамі, змяшчаць дадатковыя звесткі пра носьбіта або ўяўляць сабой трансфармаваныя гукавыя абалонкі імені: *Дуруша* – ад Андруша, *Падліза* – ад Ліза, *Тазік* – ад Тадзік, *Шкурык* – ад Шурык, *Сэр Гей* – ад Сяргей.

Часам мянушка выкарыстоўваецца для называння цэлай сям’і: *Карабкі* – сям’я Карабіцкіх, *Дудкі* – сям’я Дудковых. Сямейныя мянушкі распаўсюджаны найперш у сельскай мясцовасці, дзе прыналежнасць да пэўнай сям’і, роду з’яўляецца важнай, часам нават вызначальнай характарыстыкай асобы.

Агульная сямейная мянушка, як правіла, адрозніваецца па форме ў старэйшых і малодшых, у мужчын і жанчын: галаву сям'і завуць *Чорт*, яго сына – *Чарток*, а жонку *Чарціха*; бацька *Сібірак*, жонка *Сібірачка*, сын *Сібірачок*.

Сямейныя мянушкі-патронімы па форме часта супадаюць з прыналежнымі прыметнікамі і ўтвараюцца ад імені гаспадара сям'і (*Лукашавы, Валодзевы, Федзіны*) ці ад назвы яго прафесіі або пасады (*Бондары, Кузняцы, Аграномавы, Брыгадзіравы*).

Індывідуальныя патронімы могуць мець у сваім складзе не толькі суфікс *-ов-* (*Паўлючкова* – дачка Паўла), але і іншыя суфіксы (*Талян* – сын Анатоля, *Міцік* – сын Дзмітрыя, *Лаўрык* – унук Лаўрэнція, *Навумчык* – унук Навума, *Сцепанішка* – дачка Сцяпана, *Цімхоўна* – дачка Цімафея) і нават прыстаўкі (*Падцімух* – сын Цімафея).

Сямейныя мянушкі-матронімы, утвораныя ад імені гаспадыні, часта бываюць аманімічныя з прыналежнымі прыметнікамі і ўключаюць суфікс *-ін-*: *Матроніны* (ад Матрона), *Клаўдзіны* (ад Клаўдзя).

Пры ўтварэнні андронімаў актыўна выкарыстоўваецца суфікс *-іх-(а)*: *Лявоніха, Барысіха, Ніканорыха, Ільюшчыха, Валянцініха*, а таксама *Бараніха* (мужа называюць мянушкай *Баран* за ўпартасць), *Мошыха* (прозвішча мужа *Мошкін*), ужываецца суфікс *-ін-*: *Сініцына* (мянушка мужа Сініца), *Зомбіна* (мянушка мужа Зомбі), *Гвоздзіна* (мянушка мужа Гвоздзь), *Краліна* (мянушка мужа Краль).

Суфікс *-іх-(а)* настолькі актыўны пры называнні жанчын, што можа ўтвараць мянушкі нават ад прозвішчаў саміх жанчын: *Апеціха* (дзяўчына з прозвішчам Апет), *Спірыдоніха* (дзяўчына з прозвішчам Спірыдонава), *Фраліха* (Фралова), *Ляўчыха* (Ляўчук), *Новічыха* (Новікава), *Курашыха* (Кураш).

Заклучэнне. Такім чынам, адантрапанімныя мянушкі ўтвараюцца ад прозвішчаў, уласных асабовых імён, неафіцыйных найменняў не толькі саміх носьбітаў, але і іх сваякоў. Характарыстычная і азначная функцыя ў такіх назвах выражаны ў значна меншай ступені, чым у мянушках, што апісваюць фізічныя, псіхічныя, маўленчыя і іншыя асаблівасці чалавека. Паводле структуры адантрапанімныя мянушкі, як правіла, простыя, складаюцца з аднаго слова. У складзе такіх адзінак фіксуюцца разнастайныя суфіксы — *-іх-, -ов-, -к-, -ок-, -ін-, -ян-, -оўн-, -ішк-, -ух-* і інш. Састаўныя мянушкі тыпу *Сямён Сямёныч* (бо Сямёнава) ці *Вася У Квадраце* (бо Васіль Васільевіч) сустракаюцца рэдка.

Т.И. Синкевич (Витебский государственный университет имени П.М. Машерова)

ТОПОНИМНОЕ ПРОСТРАНСТВО СЕЛЬСКОГО СОВЕТА КРИНКИ ЛЁЗНЕНСКОГО РАЙОНА ВИТЕБСКОЙ ОБЛАСТИ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

До сих пор одной из актуальных проблем современного языкознания является проблема изучения географических названий. Белорусская ономастика и топонимика, как часть ономастики, переживают в настоящее время период заметного оживления. В контексте возрождения белорусского языкового и культурного наследия изучение собственных имен представляется особенно важным не только для лингвистики, но и для более глубокого познания материальной и духовной культуры белорусского народа. Топонимы как одна из единиц собственных имен могут дать исследователю такую информацию, которую он не в состоянии получить ни от любого другого явления языка.

В нашей статье мы рассматриваем особенности номинации и функционирования отдельных разрядов онимов д. Кринки Лёзненского района Витебской области. В наименованиях, которые сохранились, на наш взгляд, отражается информация о жизни, быте предков, их миропонимание, раскрываются основы мирозерцания, особенности